

Een Penggawa aan het woord over Heerendiensten op de Buitenbezittingen.

In zijn bekende, zeer fraaie en degelijke studies over de inlandsche huishouding in de Padangsche Bovenlanden teekent de heer Verkerk Pistorius, sprekende over Heerendiensten op „dat elk Europeesch ambtenaar daarbij veelal zijn toevlucht neemt tot l'art de grouper les chiffres of tot erger en dat hij daartoe dikwijls gedwongen wordt". Zoo was het in de dagen van dezen schranderen deskundige en daar er nooit een keerpunt ten goede is geweest, gaat het nog zoo toe. Alleen is het „*erg*er" dat hij bedoelt door den drang der omstandigheden nog een beetje erger geworden. Werd het in zijn dagen den indischen besturenden ambtenaar als een deugd en als bekwaamheid aangerekend bij het licht van statistieke opgaven alles mooier te doen schijnen dan het was, in het laatste jarental *moest* zijn alles, tout, pour le mieux dans le meilleur des mondes (op papier namelijk). Het werd gaandeweg een eisch, die door de usance gesteund, ging à outrance.

Zoo kan de ter zake kundige van heden dan ook met nog méér recht dan de deskundige van vele jaren geleden, als waar opteeke-
nen het toen door dezen gesproken woord dat o. a. aan de statistieke opgaven der heerendiensten niet alleen geen volstrekte, maar zelfs geen betrekkelijke waarde kan worden gehecht.

„Zij die meenen mochten, dat de officieele cijfers toch approxima-
tief waar zullen zijn, verkeeren in een groote dwaling; de waarde van die cijfers is nul."

Zoo is het ook nu nog, ten minste voor de Buitenbezittingen. In hoeverre ze voor Java betrouwbaar zijn kan ik niet met juistheid beoordeelen. We zullen die dus daarlaten en het er maar voor houden dat ze zuiver zijn.

Waarom de opgaven der Heerendiensten op de Buitenbezittingen onzuiver zijn en ook niet waar *kunnen* zijn, hoop ik nader in geschrifte aan te toonen, voor 't oogenblik slechts wijzende op het verkeerde om daarop redeneeringen en tevredenheid te gronden, want wel nergens staan opgaven en cijfers zoo ver van de naakte waarheid als hier het geval is. Voor hen die in ernst met die cijfers werken willen is multiplicatie ervan met *minstens* het cijfer 2 dan ook zeer aan te raden in verreweg de meeste gevallen.

Velen hebben het woord gevoerd middels mond en pen over de heerendiensten en velen hadden ambtshalve bemoeienis met de heerendiensten, van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië af tot den jongsten aspirant-controleur toe, maar *nooit* is de stem vernomen van den allernederigsten, den alleronaanzienlijksten onder hen, die gezag voeren over het volk dat den grooten, schoonen archipel bewoont van af de zee die Sumatra's Westkust bespoelt tot aan de prachtige Molukken, waar ons gebied in Azië eindigt (of weer begint.)

Daarom voor een enkele maal eens het woord aan hem, die beter dan menig schrijver en speecher over het onderwerp, weet hoe licht of hoe zwaar de Heerendiensten op den bruinen broeder van den Overwal drukken.

Penggawa¹⁾, of hoe, in elk gewest verschillend, uw nederig klinkende titel ook luiden moge; gij zijt de laagste, de allerlaagste, de onaanzienlijkste van alle priesters in de alleenzaligmakende kerk van het Binnenlandsch bestuur. Onmiddellijk op u volgen de leeken, het volk, de kleine mannen, zou ik zeggen als dat woord door de kenners van Indië anders dan in het enkelvoud mocht worden gebruikt; de corvéabele massa. Gij penggawa, als ik u zoo noemen mag ter aanduiding mede van al uw ambtgenooten, hebt misschien wel de meeste, de zwaarste bemoeienis van allen die zich ambtshalve met heerendiensten moeten bemoeien, uw kennis zou licht kunnen ontsteken voor zoovelen die nu in den blinde rondtasten, want gij roept de lieden op tot heeren- en kampongdienst, gij weet mitsdien het best wat er gevorderd wordt van de krachten en van den tijd van het heerdienstplichtige volk en daar ge er een enkele keer

¹⁾ Met den titel „penggawa” duid ik hier in 't algemeen aan de inlandsche hoofden, die — onder de dorpschouffden staande — gezag voeren over een deel der Kampongbevolking.

In Palembang heeten ze penggawa; in elk der overige gewesten dragen ze verschillende titels. Het zijn een soort wijkmeesters.

wel eens een extra dienstje oplegt, waarvan niemand van hen die bijdragen moeten leveren tot de statistiek der heerendiensten afweet, zouden uw opgaven de meest volledige kunnen zijn.

Daarom, penggawa, neem gij eens het woord om te vertellen van uw betrekking voor zoover die met heerendiensten te doen heeft. Ge zult eerlijk opvertellen, want voor mij hebt ge immers geen geheimenissen.

Een uit de massa penggawa's en ranggenooten, voldoende aan mijn verzoek, opent zijn mond en spreekt:

Mijneheeren! Het ambt dat ik de eer heb te bekleeden is een der moeielijkste in de inlandsche maatschappij, dat men zich denken kan. Het geeft bemoeienis letterlijk met alles; vooral zeer ambulante werk. De (in geld) belastingschuldigen naloopen om hen tot betaling te brengen het is mijn werk; bij het opsporen en tot klaarheid brengen van misdrijven ben ik alleen vrij van het minst vermoeiende deel van den arbeid; bij transporten, bij reizen van ambtenaren, bij rampen en ongevallen, bij alles in onze kampongmaatschappij is het penggawa voor en na; 't kamponghoofd, 't districtshoofd, soms wel de controleur of de assistent resident zelf, ze commandeeren mij allen en tot volvoering van mijn veelvuldige taak heb ik geen andere hulpmiddelen dan..... mijn beenen, soms een prauwtje waar gevaren kan worden; alleen een heel enkele grand seigneur onder ons heeft een rijpaardje, maar dan is het toch niet meer dan een onoogelijk beestje, zoo klein en zoo doorgereden dat het voor een hoofd eigenlijk onwaardig is om er op te zitten.

Wat ons van alles het meest „knauwt” in onzen dienst dat is het vele werk dat de heerendiensten ons geven. Wel vinden we een machtig hulpmiddel om de lui op te roepen in heerdienst in het 's avonds als zij van den veldarbeid in de kampongs zijn teruggekeerd doen rondklinken dat men weer uit moet komen met bijvoeging van tijd en plaats, doch daar zijn er altijd bij, die zoo gemeen zijn om zich oost-indisch doof te houden. Zulke lui moet ik dan persoonlijk gaan oproepen. Dan zijn er altijd nog een heele hoop lieden, die soms ver, heel ver buiten de kampong in tuinen of op rijstvelden in exprès daarvoor gebouwde hutjes, soms wel heele huizen, den nacht doorbrengen. Hoe dikwijls hen ook al bevelen is om altijd in de kampong te komen overnachten ten einde gemakkelijker te kunnen worden opgeroepen tot heerdienst of kampongdienst en voor die diensten, zoo noodig, direct disponibel te zijn,

toch blijven ze doen alsof die bevelen niet bestonden en dat terwijl ze evengoed als ik weten, dat de resident zelf er streng op staat dat zulk een bevel wordt nagekomen.

Enfin, men is menschelijk en gaat er dan maar op uit om ze op te roepen, daar waar ze zijn, tot persoonlijken dienst. Over heuvels en door ravijnen, over beekjes en rivieren marcheert men voort van het eene bouwveld naar het andere en hoe ver liggen ze vaak van elkaar! Ik verzeker u, M. H. dat ik dikwijls mijn beenen voel. Had men nu nog maar plezier van zijn moeite, maar helaas, hoe vaak krijgt men waar men vermoeid, soms eerst in den avond aankomt, een onvriendelijk, zelfs een verwijtend woord. Als hoofd, als man heeft het mij meermalen vernederd wanneer ik buiten de hut staande, mijn komst meldde en de nijldige stem van een vrouw daarbinnen, mij toeriep „Alweer; alweer heerendienst voor mijn man; het houdt tegenwoordig niet op”, of mij teleurstelde met de woorden „Mijn man is er niet”. Ik heb dan hen daarbinnen wel gefopt, door hen te doen gelooven dat ik weg was gegaan en gewacht tot ik den man, dien ik kwam oproepen, zag of zijn stem hoorde in het huisje. Veel onaangenaamheden heb ik met die dingen gehad, maar het geduld dat ik als inlander heb en het goed beschouwd, toch nog erg meegaande in het karakter van mijn volk, brachten mij gewoonlijk ten slotte tot mijn doel en de opgeroepene tot de gevraagde corvéé.

Naar ge weet M. H., doe ik mijn zware ambtsplichten geheel belangeloos en dan is het zoo prettig als men zoo op de een of andere wijze wat satisfactie heeft van zijn werk. Daar zijn er, die, als ik bij hen aanklop, altijd weer met dat ééne doel om hen te doen „uitkomen” in heerendienst, mij beleefd ontvangen, mij verkwikken met een kopje koffie of een teug palmwijn of mij een maal rijst voorzetten met de gulle woorden „makanlah penggawa”;¹⁾ daar zijn er die er mee vereerd zijn als ik zoo aanzit in hun woning, daar zijn er zelfs die mij dank wijten dat ik zoo goed was hen op te roepen en alzoo vrijwaarde voor mogelijke gevolgen van in gebreke zijn, zij het ook door onwetendheid dat er weer iets gevergd werd. Maar zij die zoo vriendelijk en zoo goed zijn voor mij, 't zijn juist de minstbedeelden met aardse goederen, de domsten, de armen van geest, de vreesachtige naturen. Met den wat in goeden doen zijnden hadji, met den welgestelden handelaar, met den richard onder ons

1) „Eet penggawa”.

verstaat het kamponghoofd zich als het districtshoofd dat zelf niet doet — soms doen ze het beiden; — zulk moeizaam oproepen in tuinen en bosschen of op de vergelegen velden is voor hen niet noodig. Tegenover mij hebben die lui, misschien verbeeld ik het mij ook maar, zelfs gebrek aan decorum.

Ik blijf, waar ik mij niet kan doen gelden zooals ik dat als hoofd, hoe klein dan ook, wel zou willen doen, eenvoudig en eerlijk.

Dat alles niet van eene kant kan komen is natuurlijk; bij mijn baantje nog toeleggen kan ik niet, daarom neem ik wel eens een klein geschenk aan in geld of in natura door iemand te vergeten bij een of andere heerdienst, door mij te belasten om voor den ver op zijn rijstveld verblijfhoudenden heerdienstplichtige een vervanger te stellen, dat ik dan ook wel eens vergeet te doen, dan wel door bij vergissing iemand op te roepen voor wien op 't stuk van heerdienstpraestatie de maat eigenlijk al meer dan vol is. Hij die laat vervangen betaalt mij daarvoor den vollen prijs; de man ten wiens nadeele de vergissing plaats had, komt er met minder af; 't is al hard genoeg voor hem dat hij tot de domsten onzer medeburgers behoort te worden gerekend en daarom al meer dupe was van zulk een abuis.

Die kleine „stille winstjes”, 't is ook het eenige wat ik heb in mijn ambt en veel is het niet. Menigeen zou het er niet eens voor willen doen, al de moeite die ik heb. Ik heet vrij van heerdienst in mijn kwaliteit van penggawa, maar geloof mij, al hoef ik zelf niet te dragen en te sjouwen grint, hout, bamboe voor wegen en bruggen of goederen van gouvernementsreizigers, ik kom meer uit dan de zwaarst belaste.

Eens, ja dat moet ik u toch eens vertellen, had ik een heele gekke droom. Het was in den nacht, volgende op den dag dat de controleur in ons district vergadering had gehouden met al de hoofden. Hij had het veel gehad over opgaven en staten van heerdiensten, over het belang dat het gouvernement er bij had dat die volkomen juist waren, over het nut van zulk werk dat tot resultaat moest hebben, geluk, welvaart en lichten druk van lasten voor de bevolking; hij had het al maar over heerdiensten en drukte er vooral op een juist begrip te hebben van het verschil tusschen heeren- en kampongdiensten. In dien droom was het als hoorde ik een stem, die mij afvroeg „hebt gij geen gewetenswroeging, dat gij door al uw vergeten en vergissingen mede-schuldig zijt dat die staten nooit zuiver kunnen zijn en ook dit jaar weer ver van de waarheid zullen

wezen". Nooit heb ik zoo'n gekke vraag gehoord, ik begreep ze niet, evenmin als ik begrepen had waarom de controleur bij al dat praten over „staten" in het geheel niet had gerept van geld, dat toch bij zijn hoorders — ten deele ten minste — één begrip vormt met heeredienst. Hè, het was een nare, akelige droom over die dingen, waarvan een eenvoudig man geen verstand heeft en haast het eenige van al wat ik dien morgen had vernomen, dat mij héél duidelijk was, was bij het naar huis gaan het gezegde van iemand uit het publiek, dat op den achtergrond de vergadering had bijgevoond „dat het voor zijn „toelang" (zijn botten) precies hetzelfde was of men de persoonlijke diensten die men van hem vergde, heeredienst noemde dan wel kampongdienst."

Toch moet er wel veel verschil zijn in die beide soorten van diensten, anders zou de controleur daar niet zoo nadrukkelijk op wijzen en ook de Gouverneur-Generaal er niet zooveel aan hechten, daargelaten nog dat de Tweede en misschien ook wel de Eerste Kamer, daar in het verre Nederland, aan dat verschil zulk een zwaarwichtige beteekenis geven.

Veigva mij, Heeren, op dit punt niet verder door te gaan als behorende tot een sfeer van begrippen, die hooger liggen dan de mijne en die van mijn volk, dat op 't stuk van persoonlijke diensten zelfs voor de allerzachtste, zoetstklinkende namen letterlijk niets zou voelen. Laat ik u liever eens vertellen van de laatste corvée die ik meemaakte, waarbij ik de eer had een commando te vervullen; ja, in dit jaar; u telt immers 1902. In de eene residentie is het zwaarder dan in de andere en de onze kan meetellen, al behoeft dat nu niet zoo precies in cijfers te worden getoond. Ons aandeel in den grooten weg moest weer worden begrint en ik trok er met mijn heeredienstplichtigen op uit. Voor de heen- en terugreis naar dat aandeel hebben we maar zeven dagen reis. Ver? Nu ja, bij ons is alles ruim, uitgestrekt, groot, flink. Vijf weken bleven we aan den weg werken, maar toen we terugkeerden had ik ook de overtuiging dat als mogelijkerwijze de resident er eens langs zou komen, of de controleur, des noods de dominee, want die was daar in de laatste jaren zelfs tweemaal gezien, ze tevreden zouden zijn. Daar was wel eens een enkele zucht geslaakt, soms een klaagtoon gehoord van een of ander die weer te veel dacht aan eigen ik, maar van verzet, onwil of zoo iets geen sprake; eer was men dankbaar, als ik hen in herinnering bracht hoe gelukkig men zich mocht rekenen dat de corvée niet had moeten worden gedaan juist in den oogsttijd, zooals

drie jaar geleden het geval was geweest toen een jong controleur het bezwaar daarvan voor het volk had weggecijferd met de woorden „tra perdoeli.”

Hard vond ik het wel een beetje dat ik een dag of wat nadat we thuis waren gekomen, de lui weer moest oproepen in heerdienst om houtwerken te verzamelen voor een nieuwe brug; ik vond het zoo hard — men blijft toch altijd mensch — dat ik hun op dat oogenblik verzweg wat hun verder nog te wachten stond in de allernaaste toekomst; ik had zoo iets gehoord over een nieuwe pasangrahan, over zware reparatie aan een balei, over verbetering van een waterweg, over een nieuw dak op de missigit en nog een en ander. Trouwens zoo heel zwaar zou hun dat alles ook niet op het lijf zijn gevallen, haast altijd was en is er zoo iets en ze zijn het zich ten volle bewust dat zij zijn: *taillable et corvéable à merci*. (De penggawa bezigt hiervoor natuurlijk een Maleische uitdrukking.) Wat mij betreft, weinig tijd schoot mij over tusschen mijn terugkeer van ons wegaandeel en het op nieuw gaan oproepen in heerdienst, want het districtshoofd droeg mij op om de heerdienstplichtigen die te kort waren geschoten in het begrinten van den weg, voor den controleur te brengen ten einde ten Magistraats-gerechte te worden gestraft; dat was weer een heele reis voor mij, die ik evenals al mijn dienstwerk pro deo deed.

M. H. Ik heb geen voeling met penggawa's, die in andere residenties dienen; dat collega's uit verschillende gewesten elkaar ontmoeten, geschiedt om zoo te zeggen nooit dan alleen op de reis naar Mekka, maar toch heb ik wel gehoord dat men in andere residenties ook heel wat vergt van het volk; vreemdelingen vertelden mij dat wel. Ook daar moet men zich evenals bij ons ook nog bemoeien met leveranties. Ik heb mij wel eens laten vertellen — ik geloof dat het de wegens oneerlijkheid ontslagen inlandsche schrijver op het Assistent Residentenbureau was, die het zeide — dat sommige leveranties eigenlijk niet mogen worden gevorderd, maar wie zal het in zijn hoofd krijgen, als hij haast aldoor lui oproept in heerdienst, zoowel zware en lichte houtwerken moet doen aankappen en transporteeren voor bruggen, pasangrahans, wachthuizen, balei, missigit, tontongs, vonders en zoo altijd wordt bezig gehouden, zoo kleingeestig te zijn om te weigeren een paar dozijn kippen, maar een paar dagreisjes ver bij den controleur te bezorgen of om casenade te maken als er een paar balken noodig zijn voor het gouvernements-schoolgebouw. Dat zou muggenzifterij zijn en al had men strikt

genomen gelijk, men zou er licht last door krijgen. Ik heb menig kippetje en menig haantje gerekwireerd voor den heer controleur, ook voor den assistent resident; ook wel den heer resident behulpzaam geweest met zulk pluimvee te zien te krijgen, en deed dat altijd met genoegen, want het is waar dat op hun standplaatsen kippen vaak zeer moeilijk, ja soms haast niet te krijgen zijn en dan peper, peperduur. Nu, meer dan dat vragen die heeren bestuurders ook niet voor zich zelf (velen willen die hulp niet eens), en ze betalen ook wat ze krijgen, 't geen de boven mij staande inlandsche hoofden, die dikwijls heel wat meer vergen, niet altijd doen.

Voor de houtwerken voor B. O. W., zooals de ontslagen inlandsche schrijver dat noemt, wordt ook betaald; ook die zijn anders moeilijk te bekomen en zoo stel ik mij voor dat men den makkelijksten weg inslaat om die te krijgen, namelijk in (betaalden) heerdienst. Die pientere schrijver zegt dat alles wat zoo betaald wordt, strikt genomen niet mag gevorderd worden. Als het waar is, wat hebben wij, mijn collega's en ik en ook de boven ons staande inlandsche hoofden ons dan al niet veel en zwaar bezondigd. Overigens, wij voor ons, hebben op die betaalde diensten niets tegen; alleen is het lastig al die lieden, die ieder op een klein gedeelte van het betaalde geld recht hebben, overal te moeten zoeken en na te loopen om hun dat — zij 't ook zuur genoeg verdiende — geld ter hand te stellen.

Daarom — de ervaring heeft het geleerd — is het maar 't beste niemand uit te betalen; anders maakt dat licht schele oogen bij hen die niets krijgen. Klagen doen ze toch niet voor dat bagatel. Zoo'n reis naar des controleurs standplaats, daar dagen lang wachten, weer terugreizen, nog eens opgeroepen worden voor de zaak enz. enz., dat kost heel wat „vrije” dagen en dan wordt dat later nog ingepeperd. Neen, ze klagen niet of 't zou bepaald uit wraakzucht moeten zijn en ze daarbij heel wat durven.

Ja, ik geloof toch wel dat die ontslagen kantoorman gelijk heeft, want ik herinner mij, nu ik mij goed bedenk, dat de controleurs — ook de nog hooger geplaatsten — als ze het districtshoofd of ons kampongshoofd spraken over hout voor B. O. W. b.v., het altijd was op niet zoo streng bevelenden toon; 't was dan „minta toe-loeng” en 't klonk veel vriendelijker dan 't commando tot heerdienst, dat ik hen zoo menigmaal, vaak in barsche toonen, heb hooren uitspreken. Op Java, waar 't minder voorkomt, noemt men dat dan ook „perintah haloes”.

Die gewezen kantoor-schrijver is toch, al is hij nog zoo'n groote gladmuis, een verbazend kundige man. Over de diensten die ik hier 't laatst bedoelde, met mij sprekende, eigenlijk mij opzettende tot kwaad, noemde hij een geleerd woord: zachte dwang, zeide hij en vertelde verder dat men 't in Nederland, zelfs in de Volksvertegenwoordiging soms daarover had en dan sprekende een bedenkelijk gezicht zette, zelfs wel afschuw toonde, terwijl al de hoorders dan bedroefd voor zich keken. Nu, dit laatste zal alles wel overdreven zijn, want anders zou de zachte dwang al heel lang niet meer bestaan, en dat ze bestaat, wie weet dat zoo ter dege als ik en mijn collega's en de lui die wij oproepen met gewonen dwang. Het „zachte” is er af gegaan op de reis van 't controleursbureau.

Ik vind ook dat die zachtheid er best af kan, want de kleine man voelt die diensten, evenals de kampondiensten, of die welke daarvoor, ter flatteering der statistieke opgaven, moeten doorgaan, even zwaar drukken op zijn door heerdiensten gekromden rug als de andere, die men bij hun naam noemt en die, zooals de controleur ons op de vergadering uitlegde, alleen op de staten behooien te paraisseeren.¹⁾

En nu, M. H. heb ik u eenigermate ingelicht omtrent mijn moeivolle betrekking. Wat het districtshoofd en het kampongshoofd met de heerdiensten hebben uit te staan, vertel ik liever niet, wijl ik geen beschikking heb over hun geheimen. Of ze op 't stuk van heerdiensten zuiver zijn op de graat?

In mijn jeugd heb ik wel eens gedroomd van hoofden, die geheel belangeloos waren in hun bemoeiingen met die diensten en dwaalden dan mijn zinnen rond in een ideale wereld, waar welvaart voor de inlanders kon bestaan. Maar het werkelijke leven is zoo heel anders dan een schoone droom uit de jongelingsjaren. Van af de dagen dat ik moeder en andere vrouwen vaak zwaren mannenarbeid zag verrichten omdat mijn vader, mijn grootvader en al onze mannelijke verwanten van de eene persoonlijke dienst in de andere vielen, schier aldoor, als waren zij heerdienstplichtigen van beroep, tot op de dagen dat ik zelf mijn medeburgers ging oproepen tot corvée en van af die dagen tot op heden, toen ik een paar balken uit het bosch liet slepen voor de nieuwe woning van het districtshoofd, heb ik in het werkelijke leven op stuk van per-

1) Eigenlijk een soort boerenbedrog dat weglaten van de kampondiensten op de staten; een der middelen om de persoonlijke diensten veel lichter te doen schijnen, dan ze in werkelijkheid zijn.

soonlijke diensten bij hoofden nooit iets anders opgemerkt dan het tegenovergestelde van belangloosheid. Ook hier geldt de Hollandse zegswijze „de gelegenheid maakt den dief.”

Daar hebt g^e b. v. ons districtshoofd; hij is waarlijk een beste, goeie mensch, werkelijk waar, en alleen de bemoeienis die hij heeft met die diensten, maakt dat hij ons het bloed uit de nagels haalt. Zoo moesten laatst geheel tusschentijds all hands uitkomen om den weg te begrinten en ons wegaandeel was nog heel goed, er lag wel een meter dik grint op en waarom moest dat nu gebeuren? Alleen omdat een zijner kinderen ging trouwen en hij daarvoor geld noodig had; nu ja, ook nog om een schuld — een speelschuld, geloof ik — aan een Chinees. De meesten begrepen er wel wat van, doch men mopperde niet hard, want ons districtshoofd, berooid als hij is, had toen werkelijk geld noodig en dan ook bedenken ze altijd dat hij blijft. Telkens moge er weer een nieuwe controleur zijn en diens chefs ook vaak verwisseld worden, hij blijft, vergeet niet, en op een goeden dag, als er eens een controleur is met wien hij zich op goeden voet heeft weten te stellen, dan coujonneert hij en bijt hij zoo, dat het een heilzaam voorbeeld voor anderen kan zijn, die op hun beurt eens ontevreden mochten worden.

Behalve geld¹⁾, had hij nog ander plezier ook van deze flinke corvée. Kort nadat het werk was afgeloopen, kwam de resident met een paar heeren en eenige hoofden toevallig daar in die streek en — ik had heusch moeite mijn lachen te houden — hij gaf ons districtshoofd een pluimpje; hij kon zien dat aan dien weg flink wat gedaan was, was tevreden en stelde ons hoofd ten voorbeeld aan anderen. Het was leuk om te zien hoe ons hoofd met een sierlijke hoofdbuiging en een gezicht als had hij de hulde ten volle verdiend, maar niettemin zeer dankbaar was dat de groote heer dat zoo apprecieerde, den resident — die naar men zeide nooit controleur was geweest — bedankte met de woorden „trima kasih toewan besar.”¹⁾

Verder laat ik de hoofden in hun waarde en voorloopig blijft het nog in vertrouwen gezegd, denk ik voor mij er zelfs ernstig over om mij voortaan van den heelen winkel niets meer aan te trekken en ontslag te vragen. Ja, ziet eens hier, de verdiensten van een penggawa zijn niet veel; de boven mij staande hoofden trekken het

1) Te trekken van de uit het distrikt afwezig; van door hem, zoogenaamd wegens ziekte, vrijgestelden, van tekortgekomenen die hij het hard vond dat daarvoor gestraft zouden worden, middels plaatsvervangende in naam en middels fijnbedachte geheimenissen.

leeuwendeel uit de heeren-, kampong- en zachten dwangdiensten en ik heb er het meeste last mee; 'k loop 't vuur uit mijn sloffen (qua beeldspraak gezegd.) Hoe dikwijls gebeurt het, om maar eens iets te noemen, dat er een vent van ons in een andere bestuursafdeeling zit, daar aan den controleur vraagt er te mogen blijven, daar wordt dan tusschen de controleurs over gecorrespondeerd, (de ontslagen schrijver heeft mij daaromtrent goed ingelicht. Hij weet dat alles door zijn vorig ambt), 't verhuizingsbiljet kan dan worden afgegeven als de man — om niet te spreken van véél meer — b. v. betaalt *f* 26 aan achterstallige heerendienst en *f*14 aan achterstallige kampongdienst, waarvoor vervangers heeten gehuurd en betaald te zijn; dat geld ziet die man daar dan te leenen, 't d.strictshoofd krijgt het „terug”, deelt dat met 't kampongshoofd en de arme penggawa ziet er nooit een enkele cent van. Zoo visch ik altijd achter 't net, omdat ik de minste en de laagste ben. En zoo ik zeide, wij doen haast al het werk. Wat was mijn voorganger niet voor zijn tijd op en versleten door al dat heen en weer loopen en die verre marschen; loopen en loopen is twee, maar zocals men dat van ons vergt, dat gaat menschenkrachten te boven; hoe menig penggawa moet het opgeven omdat het hem asthma heeft bezorgd! En als wij krachtens ons ambt wat poids willen bijzetten; hoevelen zijn er niet die bijna niets om een penggawa geven! Dat hindert iemand ook wel, die zonder eenige belooning aldoor zoo hard werken moeten, nooit eens een buitenskanse heeft dan door afzetterij van de armste en domste menschen.

Ijdelheid en nog wat anders, was het dat mij het ambt van penggawa deed ambieëren, maar de werkelijkheid heeft mij alle illusies die ik had, benomen. Zelfs mijn vrouw, en ge weet hoe ijdel de inlandsche vrouwen in hun hartjes zijn, raadt mij aan van dat baantje te scheiden; ze zegt dat het één agitatie is, dat een inlander eigenlijk niet geagiteerd behoeft te zijn, en dat alleen dat onzalige baantje met die heerendiensten mij zoo heeft gemaakt. Wat mij weerhoudt om eervol ontslag te vragen is het idee dat ik dan zelf heerendienstplichtige word, want ik heb nog niet lang genoeg gediend om daardoor vrijstelling te krijgen en dan zoo'n 150 of meer dagen — dat cijfer luidt officieel héél anders, zegt men — in het jaar uit te komen (bij ons is het nog al zwaar; iets zwaarder wel dan elders), opgeroepen te worden, waar men eenmaal zelf de macht had om op te roepen; 't maakt mij de keus moeielijk.

En nu, M. H. eindig ik mijn redevoering, de eenige die ik ooit

in mijn leven hield, en willende besluiten als een nette speaker met een vriendelijk woord, betuig ik ook namens mijn mede-inlanders mijn dank dat er tot op dezen dag nooit is gevorderd geworden — van geen onzer, ik ben er zeker van — van géén onzer — een aantal persoonlijke diensten, hoe dan ook genaamd, van 365 dagdiensten per jaar, of méér.

Onzen dank zeggende aan den spreker voor het kijkje dat hij door zijn openhartig en deskundig woord ons heeft gegeven op de werkelijkheid, verklaart schrijver dezes, die zelf bijna dertig jaren lang tot ongeveer op dezen tijd toe met zoo menig penggawa en desgelijke de kwelling der heerendiensten in allerlei oorden van de Buitenbezittingen heeft moeten aanschouwen, dat des penggawa's woord een zuiver beeld der niet officiële waarheid heeft geschetst.

Hier en daar is die waarheid iets minder hard, elders is ze nog harder en wreeder, maar wat hij schetste is een algemeen beeld der naakte waarheid op 't stuk van Heerendienst.

H. R. ROOKMAAKER.